

Horyna, Martin

[Junginger, Horst. Von der philologischen zur völkischen Religionswissenschaft: das Fach Religionswissenschaft an der Universität Tübingen von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum des Dritten Reiches]

Religio. 2000, vol. 8, iss. 1, pp. 116-118

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124923>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

staré a pravdivé, jelikož je inspirováno samotným Kršnou. V tomto kontextu nepřekvapí výrok, že „Kršna je největší vědec“. Rothstein demonstruje negativní přístup ISKCONu k vědě na základě přístupu k evoluční teorii. I zde ovšem kriticky nahlížená věda plní svoji roli při vymezení identity skupiny (autor hovoří o „negativní synkrezí“). Za svého života byl jedinou autoritou Prabhupáda, dnes jeho učení rozpracovávají stoupenci, kteří zpravidla již neuzívají tak silných pejorativních výrazů vůči moderní vědě jako jejich *guru*.

Ve třetí části knihy (s. 166-200) shrnuje autor nastíněné rozdíly a podrobně je rozebírá. Rozpory mezi oběma náboženskými hnutími jsou nejspíše vysvětlitelné myšlenkovou tradicí, ke které se hnutí hlásí. Ne-teistické pojetí boha u TM je poměrně snadno slučitelné s vědou. V této souvislosti nesmíme zapomínat na Mahářišioho vlastní rozhodnutí o tomto ztotožnění, ke kterému dospěl ve chvíli, kdy s tradičním výkladem svého učení na Západě neuspěl. „Prvotní příčina“, nedefinovatelná kvalita zvaná *nirguna*, vymežovaná zejména negacemi, je tak ztotožňována s cílem vědeckého poznání. Věda tedy pouze „znovuobjevuje“ to, co již bylo kdysi vyjeveno. TM není možno nazvat sekularizovaným hnutím, náboženské pravdy jsou pouze vyjadřovány jiným jazykem. A tak je „svaté“, kontinuálně vyjevované v dějinách (Eliade) nikoliv pouze opisováno vědeckým jazykem, nýbrž samo se v tomto jazyce vyjevuje. Jazyk vědy zde posloužil jako vhodný nástroj. Teistické pojetí boha u ISKCONu nedovoluje obdobnou interpretaci. Západní věda je jako absolutní blud hodna zavržení. Ovšem i zde, byť nedeklarovaně, sehrává svoji významnou roli. Náboženské pravdy jsou vyjadřovány v termínech „kompatibilních“ s vědou, ovšem s cílem dokázat vědcům jejich omyl. A tak přesto, že je spekulativnost vědy nahlížena jako důkaz nekonzistentnosti jejich tvrzení, přesto, že ISKCON znovu a znovu poukazuje na neschopnost moderní vědy „správně se ptát“, omezovat se pouze na materiální otázky atd., působí západní věda na ISKCON ve svém důsledku pozitivně – jako zrcadlo, v němž se hnutí vidí. A tak se obě hnutí vyrovnávají se západním myšlenkovým odkazem po svém: TM jej přijímá a mění vědecký jazyk

na víru, ISKCON je nucena vědecký jazyk alespoň akceptovat kvůli misi.

Ačkoliv to nebylo cílem práce, postrádám v souvislosti s analýzou jazyka, kterým se náboženské hnutí prezentuje, byť okrajovou zmínku o angličtině, která v podstatě nahradila posvátný sanskrit. Dnešní stoupenec takových hnutí potřebuje číst v originále spíše komentáře zakladatelů než vlastní posvátné texty, na které se ideologie hnutí odvolává.

„Proměny víry“ nastiňují mnohé otázky obecnější platnosti. Je vůbec možná diskuse mezi náboženstvím a vědou? Mezi dvěma způsoby vnímání reality, kdy každý z nich odkazuje k vlastnímu způsobu myšlení a koherentnímu systému porozumění a interpretace světa? TM ukazuje, že za jistých podmínek může vzniknout nový druh „propojení“ mezi těmito dvěma samostatně existujícími výklady reality. Na nové podněty je prostě nahlíženo jako na součást již existující tradice a lze efektivně využít image vědy pro šíření vlastní víry. Taková synkreze, která je v širokém smyslu slova organickou částí všech náboženství a kultury vůbec, ovšem nepřináší do náboženství nic morfologicky nového.

TOMÁŠ ROUBAL

**Horst Junginger,
Von der philologischen
zur völkischen
Religionswissenschaft,
Stuttgart: Franz Steiner Verlag
1999, 399 s.**

Když vědecká disciplína začíná přicházet do let a promyšlí své historické zázemí rovnocenně k úvahám o svých perspektivách do budoucna, objevují se zpravidla stále podrobnější práce o vlastní minulosti. Pro religionistiku zatím hrají pojednání o dějinách religionistiky menší roli, než jakou můžeme pozorovat v ostatních vědních oborech, které se sobě vlastním způsobem setkávají s problémem náboženství. O důvodech, jež zde spolupůsobí, není zapotřebí dlouho hovořit: Zásadní je zřejmě to, že historické reminiscence, analýzy tradic myšlení a poukazy na různé

formy badatelských pokusů mají v religionistice jen nepatrný předmětný heuristický význam, zato jsou nesmírně důležité z metodického hlediska. Jinak řečeno, jsou pozoruhodně přesně z toho zorného úhlu, který byl a mnohdy dosud je religionisticky marginalizován.

Je to zajisté vlivem specifických tradic utváření intelektuálního a kulturního prostředí, že vznikají-li podrobné, detailně zpracované, faktograficky nasycené a rozsahem téměř demotivující práce o velice úzkých a v širších souvislostech snadno přehlédnutelných výsecích dějin religionistiky, pak je to zejména v Německu. Německo je země, která měla značné problémy při ustavování religionistiky jako univerzitního oboru, a při diskusích o tomto nesporném historickém faktu se již objevilo mnoho šablonovitých přístupů. Recenzovaná práce dává určitou možnost, jak proniknout za ně a na podkladě shromážděného materiálu se seznámit s reálnými poměry na jedné z nejvyhlášenějších jihoněmeckých univerzit, na univerzitě v Tübingenu. Právě zde, v tomto městě, které se proslavilo svými teologickými školami zvláště evangelické provenience, je německý příběh religionistiky do značné míry typický.

Horst Junginger, mladý spolupracovník fakulty věd o kultuře v Tübingenu, ho popsal v knize, která je přepracováním jeho disertační práce věnované přerodu religionistiky z podoby filologicko-teologických bádání do podoby ideologicky deformované světonázorové disciplíny v nacistickém Německu. Časově tento proces vymezil vznikem a vývojem vědy o náboženství v Tübingenu na konci 19. a na začátku 20. století a svůj výzkum dovedl až do roku 1945. Limit daný koncem nacionálně-socialistického režimu v Německu je odůvodněn ze dvou stran: Jednak vyplývá ze souvislosti životního osudu zakladatele religionistiky jako samostatného oboru akademického studia v Tübingenu Jakoba Wilhelma Hauera (1881-1962), jednak ho podmiňuje charakter oboru religionistika, který byl do roku 1945 utvářen v politickém kontextu árijsství, rasistického nacionalismu a myticko-náboženské imaginace „německého národa“. Zkoumá tedy vývoj vědy, která se postupně a za složitých okolností vymaňovala ze služebnosti vůči církevně-náboženským požadavkům a cílům, aby vzápětí

po svém akademickém zprovoznění propadla politickému a ideologickému vlivu. Její úloha byla formulována jednoznačně: Religionistika musí sloužit zachování germánsko-německého lidu, jejím cílem je přispívat ke zvýšení duševní a intelektuální odolnosti národa a vytvářet vnitřní druhový obraz germánského člověka (s. 163).

Tak stanovil podstatu a cíle religionistiky právě Hauer v roce 1940, avšak k tomuto „výzkumu náboženství podle zásad života“ (s. 163) vedla poměrně dlouhá cesta. Její začátky spadají do posledních desetiletí 19. století. Tehdy již v Tübingenu existovalo několik profesur pro různé disciplíny, jež souvisejí s religionistickými výzkumy. Tradici měla zvláště orientalistika, z níž se postupně vyčlenila samostatná biblická a orientalistická studia, rozvíjela se také indologie a mytologickými výzkumy podmíněné vědy o starověku. Spolu s biblistikou, která se zde chápala především jako filologická disciplína (pod názvem *Bibelwissenschaft*) oddělená od teologie, měla univerzita v Tübingenu dobré základy pro vznik religionistiky. Od poloviny 19. století tak začali v Tübingenu působit řádní profesori, kteří připravovali půdu pro nový vědní obor; mezi jinými jsou to zvláště Heinrich Ewald, Rudolf Roth a Richard Garbe. Na jejich přiběhách, které autor líčí se značným, mnohdy až úzkostlivým smyslem pro historickou přesnost, se ukazují nejen přednosti tübingenské univerzity, na nichž bylo tehdy možné stavět při obhajobě nového vědního oboru, ale také zdroje a příčiny setrvačnosti v univerzitním myšlení, neochota ke změnám a překážky ze strany stávajících, mj. též náboženských institucí.

Obtíže a nejasnosti spojené s relativně razantně nastupujícím oborem se projevíly v mnoha souvislostech. Tak například nemělo Německo prakticky žádné zastoupení na prvním mezinárodním kongresu o dějinách náboženství roku 1900 v Paříži, jenž se obvykle chápe jako začátek institucionalizace religionistiky ve světovém měřítku. Naproti tomu o čtyři roky později na kongresu v Basi-leji již němečtí badatelé přítomni byli a zahajovací řeč pronášel dokonce právě Garbe jako představitel nikoli jen univerzity v Tübingenu, ale i „německé religionistiky“ (s. 40). Jak se zmiňuje generální tajemník kongresu

A. Bertholet, byla Basilej jako místo konání zvolena ze strategických důvodů, právě proto, aby její blízkost u německých hranic umožnila vyšší účast německých vědců. To je jedna ze záklusních informací, která dokládá, že mezinárodní fórum religionistů mělo prvopočátečně značný zájem o německou religionistiku.

Na navázání oficiální spolupráce však muselo čekat ještě řadu let, protože přes nepopíratelné badatelské pokroky a výsledky (mezi ně patřilo mj. zahájení edice *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, známé RGG, jehož první díl vyšel v Tübingenu roku 1909) byla religionistika jako samostatný obor studia na univerzitě v Tübingenu ustavena teprve 1. 3. 1922. Jejím prvním představitelem se stal docent a později profesor obecných dějin náboženství J. W. Hauer. Hauerovu působení v Tübingenu je věnována převážná část recenzované knihy; v ní nalezneme čtenář všechny peripetie, včetně nárysu jeho úsilí o vyrovnání se s teologickou religionistikou, s tradicí tzv. *Religionsgeschichtliche Schule* a s dalšími dobově závažnými momenty, jež se promítaly do charakteru tübingenské religionistiky.

Asi nejzajímavější pasáže knihy ale začínají až s tématem podřízení religionistiky ideologii německého nacionálního socialismu. Už vývoj do roku 1933, který Junginger spojuje hlavně s Hansem Alexandrem Winklerem, Garbeho nástupcem na profesuře pro indologii a obecné dějiny náboženství, dává tušit, že toto datum muselo znamenat radikální zlom. Winkler jakožto bývalý člen německé komunistické strany byl zbaven místa na univerzitě hned v září 1933 (tento osud postihl ještě několik dalších tübingenských religionistů) a celý obor byl následně podřízen myšlence árijské rasy. Vznikla tak zvláštní varianta religionistiky, která zřejmě nemá historickou analogii a kterou Junginger označuje termínem *völkische Religionswissenschaft*. Můžeme se seznámit s jejími teoretickými základy, jež samozřejmě svou jednoduchostí přilíhají nepřekvapí, s její naukou o rase a náboženství, která již má hlubší kořeny a určitě stojí za pozornost, a s praktickými důsledky, které nacistická ideologizace religionistiky přinesla. Z hlediska dějin náboženství mezi nimi vyniká to, že v daném období vzniklo (jistě na základě

politického diktátu a mocenské objednávky) nové náboženské hnutí, které se profilovalo jako protizidovské, protikřesťanské, čistě německé a rasově založené náboženství. Tento útvar existoval pod názvem *Deutsche Glaubensbewegung*, čili Hnutí německé víry, které ale lze vyložit i jako Hnutí víry v německost.

Kromě tohoto rozsáhlého náčrtu o charakteru, podmínkách a průběhu vzdělávání ve světovém názoru se můžeme v několika přelohách knihy seznámit s konkrétními historickými materiály. Tak jsou například připojeny seznamy přednášek na oboru religionistika od zimního semestru 1921/22 až po letní semestr 1945. Byť nikdo asi nepochybuje, že ze samotného názvu přednášky nelze usuzovat na mnohé v jejím obsahu, mají tyto údaje určitě vypovídací hodnotu (kupříkladu přednášky typu „Židovská otázka v antice“, „Světónázorový obsah německé pohádky“, „Národ a říše u Indoárijců“, apod.). Pro badatele jsou připojeny rovněž archivní údaje a kompletní bibliografie religionistických prací do roku 1945 (včetně disertací).

Bude-li se kdo zabývat podobným výsekem z dějin religionistiky, v analogické formě regionálních dějin, najde u Horsta Jungingera poučení i inspiraci. Pro běžné studium taková kniha určená není a ani je nemá příliš čím obohatit. Není ani bez dalšího zařaditelná k literatuře, která se v Německu uvádí pod kategorií tzv. *Vergangenheitsbewältigung*, čili vyrovnávání se s vlastní, nepěknou minulostí. Je to prostě faktograficky nabitá specializovaná práce o zlomku dějin jednoho vědního oboru. Jako všechny takové bude sice většinou hostejná, specialisté jí ale budou mft za nedocenitelnou.

BŘETISLAV HORYNA

Christian Rättsch – Nikolai K. Grube – Ortwin Smailus – Fray Diego de Landa, Bohové starých Mayů, Praha: Volvox Globator 1999, 224 s.

Nie je to tak dávno, čo som v inej recenzii na stránkach *Religia* (6, 1998, 237-239) volal po soľdnej a modernej knihe z oblasti nábo-